

De mythe van de Nederlandse vondelingenluiken (1500-1900)

Kerstin van Tiggelen^{*1}

Samenvatting

In de maatschappelijke discussie over de vondelingen en babylijkjes wordt regelmatig gerefereerd aan de vele vroegere, aan Nederlandse kerken en kloosters verbonden vondelingenluikjes. Deze vormen een van de belangrijkste argumenten in de maatschappelijke rechtvaardiging van de hedendaagse vondelingenkamers. Dit artikel betoogt aan de hand van historische en moderne bronnen over de periode 1500-1900 dat dit een tweeledige mythe betreft. Ten eerste was er vanaf de middeleeuwen geen grootschalig aanbod van vondelingenluiken in Nederland; tijdens het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden lagen zij vooral in het gebied dat het huidige België vormt. En ten tweede hadden de vondelingenluiken die er wél waren, geen binding met de genoemde religieuze instellingen. De meest voor de hand liggende verklaring voor deze mythevorming is het feit dat zowel religieuze gebouwen als vondelingenluiken plekken zijn waar mensen in het verleden hun jonggeborenen weggelegd hebben. In de volksverhalen over vondelingenluiken zijn deze elementen een valse eenheid gaan vormen. De functie van deze mythologisering wordt in dit onderzoek geïnterpreteerd als de vorming van een moreel kompas in het zoeken naar een oplossing voor vrouwen die hun kind niet kunnen, mogen of willen houden, en daarbij niet de formele kanalen gebruiken.

Kernwoorden

vondelingenluik, Nederland, mythe, kerk, klooster

Inleiding

De afgelopen twintig jaar, van 1 januari 1998 tot en met 31 december 2017 (peildatum 1 januari 2018), meldden de Nederlandse media 30 vondelingen en 64 babylijkjes van jonggeborenen (Stichting Nederlands Instituut voor de Documentatie van Anoniem Af-

* info@nidaa.nl

1 Oprichter Stichting Nederlands Instituut voor de Documentatie van Anoniem Afstanddoen (NIDAA)

standdoen (NIDAA, 2018a). De vondst van een neergelegde of verstopte baby, levend of overleden, leidt zonder uitzondering tot grote discussies in alle geledingen van de Nederlandse samenleving. De drie grote partijen, te weten politiek, hulpverlening en burgers, zijn het met elkaar eens: het te vondeling leggen en neonaticide (babymoord) zijn ongewenst en dienen zo veel mogelijk te worden voorkomen. Ook is er eensgezindheid over de meest wenselijke route, waarbij de moeder zich met het nog ongeborn (of desnoods jonggeboren) kind meldt bij een van de hulpinstanties, die vervolgens medische zorg voor beiden, en eventuele psychosociale zorg en andere begeleiding aan de moeder biedt. Maar wat er precies geboden moet worden aan moeders en andere daders die dit voorkeurstraject niet volgen, is aanzienlijk controversiëler. Zo verwijzen politiek en hulpverleners, geleid door een grote hoeveelheid juridische en sociaalwetenschappelijke publicaties, naar de wettelijke mogelijkheid in Nederland van bevallen onder geheimhouding: “Een vrouw bevalt, haar persoonlijke gegevens worden geheim gehouden voor derden maar haar naam wordt wel vermeld op de geboorteakte van het kind. De afstammingsgegevens van de baby kunnen daardoor in principe achterhaald worden” (Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming, 2014, p. 11). In aanvulling hierop heeft het Ministerie van Veiligheid en Justitie in de zomer van 2017 een consultatieronde uitgevoerd naar de mogelijkheid van wat voorsnog ‘bevallen onder pseudoniem’ genoemd wordt. Hierbij is sprake van tijdelijke anonimiteit, vergelijkbaar met de Wet donorgegevens kunstmatige bevruchting. Het kind kan dan in principe op de leeftijd van zestien jaar persoonlijke gegevens van de onbekende ouder opvragen en om contact verzoeken.

Zowel bevallen onder geheimhouding als bevallen onder pseudoniem sluiten anonimiteit van de moeder uit. Dit is in lijn met artikel 236, lid 1 van het Nederlandse Wetboek van Strafrecht: “Hij die door enige handeling opzettelijk eens anders afstamming onzeker maakt, wordt, als schuldig aan verduistering van staat, gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste vijf jaren of geldboete van de vierde categorie.” Daarnaast heeft Nederland zich door ondertekening van het VN Kinderrechtenverdrag in 1990 internationaal verplicht voor ieder kind te waarborgen “[...] het recht op een naam, het recht een nationaliteit te verwerven en, voor zover mogelijk, het recht zijn of haar ouders te kennen en door hen te worden verzorgd” (Verenigde Naties, 1989, art. 7). Vergelijkbare principes zijn neergelegd in tal van andere wetten en verdragen die betrekking hebben op gebeurtenissen waarbij de identiteit van het kind in het gedrang kan komen, zoals adoptie of de donatie van sperma, eicellen en embryo’s; denk hierbij aan het Haags Adoptieverdrag (HAV), het Europees Adoptieverdrag (EAV), het Haags Kinderbeschermingsverdrag (HKBV), de Wet opnemng buitenlandse kinderen ter adoptie (Wobka), de Richtlijnen opnemng buitenlandse kinderen ter adoptie 2000 (Robka), en de eerder genoemde Wet donorgegevens kunstmatige bevruchting (Wet DG).

De burgers discussiëren met beduidend minder harde argumenten en aanzienlijk meer emotie. Zij laten zich horen en zien in de sociale media, zoals special interest fora, Twitter en Facebook, maar ook via de opinierubrieken in kranten en op radio en televisie. Daarbij denkt Nederland actief mee in het voorkómen van deze gebeurtenissen. Zelden naar voren gebracht zijn de niet-wettelijk toegestane varianten op beval-

len onder geheimhouding die het buitenland wel kent, namelijk vertrouwelijk bevallen en anoniem bevallen. Vertrouwelijk bevallen wordt ook wel ‘discreet bevallen’ (België) of ‘vertrouwelijke geboorte’ (Duitsland) genoemd. “Een vrouw bevalt [onder medische begeleiding], haar persoonlijke gegevens worden geheim gehouden voor derden. De naam van de moeder wordt niet vermeld op de geboorteakte van het kind maar de gegevens van de moeder worden wel bewaard. De afstammingsgegevens van de baby zijn daardoor in principe te achterhalen” (Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming, 2014, pp. 11-2). Deze variant lijkt sterk op een mogelijke gedachterichting ten aanzien van het eerder genoemde bevallen onder pseudoniem. Anoniem bevallen, ook aangeduid met de Franse term ‘*sous X*’ en praktijk in Frankrijk, Italië, Oostenrijk en Slowakije (NIDAA, 2018b), is de situatie waarin “Een vrouw bevalt [onder medische begeleiding] zonder dat zij daarbij haar persoonlijke gegevens achterlaat. Na ontslag uit het ziekenhuis of het opvanghuis waar zij is bevallen, kan de moeder niet meer worden achterhaald. Anoniem bevallen leidt vaak tot het anoniem afstand doen van een baby. De afstammingsgegevens van het kind kunnen daardoor niet meer worden achterhaald” (Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming, 2014, p. 12). Wél verwijzen forumdeelnemers, inbellende luisteraars en andere burgers met enige regelmaat naar vondelingenluiken. Deels zijn die suggesties ingegeven door de moderne buitenlandse voorzieningen in onder meer Duitsland en België, maar ook door de vroegere vondelingenluiken die in Nederland bij vele, zo niet alle kloosters, kerken en andere (katholieke) religieuze instellingen aanwezig geweest zouden zijn.

Inmiddels bevinden zich op particulier initiatief in Nederland negen vondelingenkamers, zoals de naam luidt van de vondelingenluiken nieuwe stijl. Vijf zijn er op particuliere adressen: in Papendrecht (september 2014), Groningen (november 2014), Oudenbosch (april 2015), Middelburg (juni 2015), en Rotterdam (oktober 2016). In mei 2016 opende Isala in Zwolle als eerste Nederlandse ziekenhuis een vondelingenkamer, in december 2016 gevolgd door het Juliana Kinderziekenhuis in Den Haag, en tot slot in december 2017 door het Admiraal de Ruyter Ziekenhuis in Goes, en tot slot in juni 2018 door het Zuyderland Medisch Centrum in Heerlen. Hoewel de politiek, hulpverlening en diverse internationale kinder- en mensenrechtenorganisaties deze ontwikkelingen met lede ogen dan wel met gemengde gevoelens aanzien, vormen ze in de publieke discussie naar mening van veel burgers een logische voortzetting van een oude traditie als *safe haven* voor baby’s die een moeder niet kan, mag of wil houden. Tegelijkertijd is de effectiviteit van zulke voorzieningen op geen enkele manier wetenschappelijk onderbouwd. Het ontbreken van relevant feitenonderzoek, niet alleen in Nederland maar ook bijvoorbeeld in Duitsland waar al sinds 1999 ervaring opgedaan is met vondelingenluiken, staat in rechtstreekse relatie tot een gebrek aan inzicht in de incidentie van te vondeling leggen en neonaticide, binnen de criminologie aangeduid als *dark number*. Voor adequaat effectonderzoek is een nulmeting nodig waartegen de interventie afgezet kan worden: wanneer een x-aantal baby’s in de vondelingenkamers geplaatst worden, en het aantal vondelingen in de openbare ruimte en/of neonaticides daalt met een (ongeveer) gelijk x-aantal, dan kan een causaal verband verdedigd worden. De realiteit is echter dat op basis van het aantal gevonden vondelingen of

gedode baby's geen uitspraak gedaan kan worden over het werkelijke aantal. Bovendien kunnen de baby's die in de vondelingenkamers geplaatst worden uit de populatie potentiële vondelingen en neonaticides afkomstig zijn, maar kunnen ook door een mogelijk uitnodigende werking van de voorzieningen geplaatst zijn door ouders met opvoedingsproblemen voor wie de drempel nu verlaagd is om alsnog afstand te doen van het kind in plaats van via de formele kanalen hulp te zoeken. Deze kennisimpasse erkent onder meer de Deutscher Ethikrat in zijn evaluatie van tien jaar vondelingenluiken en anonieme bevalling (2009, p. 23): "*Nach den Angaben der Länder lässt sich zu keiner Region sagen, inwieweit die Einrichtung von Babyklappen und das Angebot anonymen Geburten die Zahl der ausgesetzten oder getöteten Kinder beeinflusst*" [Op basis van de informatie van de Länder kan van geen enkele regio worden gezegd in hoeverre de inrichting van vondelingenluiken en het aanbod van anonieme geboorten van invloed zijn op het aantal verlaten of gedode kinderen]. Terre des Hommes (2013, 2015) stelt eveneens in haar periodieke inventarisaties van levend en dood gevonden jonggeborenen in Duitsland dat het werkelijke "[...] Zahl sogar höher liegen könnte" [aantal zelfs nog hoger zou kunnen liggen].

Wegens het ontbreken van harde ijk- en effectgegevens worden in de maatschappelijke discussie ter rechtvaardiging van vondelingenkamers diverse andersoortige argumenten naar voren gebracht. Zo is er de deontologische stellingname dat, ondanks het risico dat kinderen om de eerder geschetste 'foute' redenen geplaatst zouden kunnen worden, de mogelijke redding van slechts één kind voldoende grond is voor deze voorzieningen. Het is de weerklank van de overtuiging dat een beschaafde samenleving de plicht heeft er alles aan te moeten (willen) doen om het te vondeling leggen en babydoding te voorkomen.

Een tweede onderbouwing binnen de maatschappelijke discussie in relatie tot de legitimering van vondelingenluikjes richt zich op historische bewijsvoering, waarbij de betrokkenheid van de kerk en kerkelijke moraliteit extra zwaarte toevoegt. "Vroeger was er toch altijd een vondelingenluikje bij kloosters?" schrijft een zekere Elisabeth (2011) op een onlineforum over de vraag of de anonimiteit door een vondelingenluikje bij ongewenste zwangerschap babylevens kan redden. En Dahlia (2014) weet in een vergelijkbare discussie: "Vroeger hadden veel kerken en bijvoorbeeld kloosters een zgn. vondelingenluik." Lilian79 (2013) brengt naar voren: "Vroeger bestond het vondelingenluik in Nederland wel degelijk! In Amsterdam had je er sowieso een", waarop Mamabri bevestigt: "Dat klopt, er waren vroeger ook in Nederland vondelingenluikjes." Zij worden in hun overtuiging gesterkt door berichten over dit onderwerp op internet, een medium waaraan de gemiddelde burger binnen zijn epistemologische opvattingen doorgaans een grote waarheidsgetrouwheid toekent (Martens, 2007, p. 2). Zo luidt de eerste zin van het lemma 'Vondelingenluik' in Wikipedia (s.d.): "Een vondelingenluik is een plaats (oorspronkelijk een luik in de kloostermuur) waarin een moeder haar (ongewenste) kind kan achterlaten, waarna het terecht komt in een weeshuis." Verder beschrijft een blog (RPL Woerden, s.d.) het bestaan van een vondelingenluikje in het St.-Agnietenklooster in Utrecht gedurende de achttiende eeuw. Tot slot melden diverse websites, waaronder die van de plaatselijke toeristenvereniging VVV, dat zich in

Gorinchem een voormalig vondelingenluikje bevindt; hoewel hierbij geen relatie met enig kerkelijk initiatief gelegd wordt, vormt het een derde ‘bewijs’ van het vroegere bestaan van vondelingenluiken in Nederland. Wetenschappelijke gronden voor deze overtuigingen zijn echter vooralsnog niet aangedragen.

Centraal in dit onderzoek staat daarom de vraag of het vroegere bestaan van vondelingenluikjes in kerken en kloosters in Nederland wel of geen mythe is. Deze hoofdvraag valt uiteen in drie deelvragen:

1. Welke reconstructie kan worden gemaakt van de historische gang van zaken (*res gestae*)?
2. Hoe verhoudt de historische gang van zaken zich tot de verhalen die er in deze tijd over verteld worden (*historia rerum gestarum*)?
3. Hoe zijn eventuele deviaties te verklaren?

Theoretisch kader

Deze studie verbindt een sociologisch verschijnsel (nl. een huidige gedeelde overtuiging van een niet nader te definiëren groep burgers in Nederland) en een historisch verschijnsel (nl. het mogelijke bestaan van vroegere, specifieke vondelingenvoorzieningen). De combinatie van deze twee disciplines is zeker niet ongebruikelijk. Zo stelt Johan Goudsblom, naar aanleiding van het verschijnen van het sociologische overzichtswerk *Remaking Modernity*, over historische sociologie: “Ieder sociologisch werk is - al dan niet met opzet - historisch, want het verwijst naar een sociale werkelijkheid die (mede) historisch bepaald is. Zoals ook ieder geslaagd geschiedkundig werk een - al dan niet bewust aangebrachte - kern van sociologie bevat: van ideeën over hoe een samenleving functioneert en hoeveel speelruimte individuen hebben om zich in die samenleving te manifesteren” (2007, p. 487). Onderdeel van het bestuderen van de geschiedenis, en daarmee vervolgens ook van de (historische) sociologie, vormt de mythologie en het vormingsproces daarvan, de mythologisering.

Mythologie

De klassieke mythologie richt zich op gebeurtenissen waarbij goden, halfgoden en sterfelijke helden betrokken zijn, en heeft onder meer tot doel het onverklaarbare te verklaren of rolmodellen te creëren. De sociologie daarentegen heeft tot aandachtsgebied dat wat de socioloog en historicus Gérard Bouchard de ‘sociale mythen’ noemt (2013, p. 68), waarbij hij opmerkt dat de sociologische wetenschap deze verschijnselen vooralsnog te veel negeert als onderzoekobject. Met name wanneer het sociale mythen van deze tijd betreft. Mythes kunnen individueel en onschuldig van aard zijn, maar binnen een publiek debat ook van grote invloed zijn op de richting waarin een discussie en daarmee samenhangend menselijk gedrag zich ontwikkelen. Zo mythologiseert de angst voor ongewenste medische effecten al decennialang (rijks)vaccinatieprogram-

ma's over de hele wereld (Lewandowsky et al., 2012, p. 108). Denk in Nederland aan de weerstand ten aanzien van de BMR-vaccinatie, sinds de jaren zeventig verstrekt tegen de bof, mazelen en rodehond, wegens het mogelijk optreden van autisme (DeStefano, 2007; Godlee, Smith & Marcovitch, 2011; Madsen et al., 2002). En ten aanzien van de HPV-vaccinatie, vanaf 2009 ingevoerd tegen baarmoederhalskanker, wegens onder meer vermeende vermoeidheidseffecten op de lange termijn (de Melker, Kenter, van Rossum & Conyn-van Spaendonck, 2012).

Ook breed gevoerd en van groot gewicht is het vondelingendebat; het gaat hier namelijk over zaken van leven en dood. Verder speelt mee dat, zoals hier eerder uiteengezet, onbekendheid over de afstamming van problematische invloed kan zijn op de identiteitsvorming van het kind in kwestie. Ook is er het dilemma dat de moeder mogelijk verstoken blijft van adequate medische, psychologische en sociale hulpverlening. Kortom, het is van groot belang om in een maatschappelijk en politiek debat over de afweging van de opties om jonggeborenen op te vangen, de deelnemers over de juiste feiten te informeren (Kuklinski, Quirk, Jerit, Schwieder & Rich, 2000). Het al dan niet bestaan van vroegere vondelingenluiken in kerken en kloosters is hierin een van de feiten.

Daarnaast werpt ook nadere bestudering van de dynamiek van mythologisering interessant licht op de mechanismen achter de publieke inbreng. In 2009 verscheen het boek *Myth in history, history in myth*. Het is een bundeling van bijdragen tijdens de Third International Conference of the Society for Netherlandic History, gehouden in New York in 2006. Een van de centrale thema's was de rol van mythes bij de vorming van een nationale identiteit, moreel kompas, en/of *communities*. Zo betoogt David J. Harreld (2009) dat in de vroege zeventiende-eeuwse geschriften de tochten van de Hollandse wereldvaarders bewust heroïscher voorgesteld werden om een gevoel van nationale trots over de overwonnen gevaren en succesvolle ondernemingen te creëren. Jill Stern (2009) beschrijft de opzettelijke mythologisering van het Huis van Oranje in de tweede helft van de zeventiende eeuw door het verhalen van glorieuze daden waaraan de enorme nationale voorspoed te danken was. Voor beantwoording van de derde deelvraag, de verklaring van mogelijke deviaties tussen de gereconstrueerde en gepercipieerde geschiedenis, zal gekeken worden naar de mogelijke rol van de drie bovengenoemde thema's.

Definities

Er circuleren diverse omschrijvingen voor vondelingen. Deze variatie wordt met name veroorzaakt doordat er geen juridische definitie bestaat. Het Wetboek van Strafrecht richt zich immers alleen op daders en niet op slachtoffers. Ook in het werkveld geven de verschillende instellingen een eigen inhoud aan de term 'vondeling'. Zo zijn er argumenten om een kind dat via een van de vondelingenkamers afgegeven wordt geen vondeling te noemen, met name vanwege de warme overdracht, terwijl deze voorzieningen zichzelf wel etiketteren als kamers voor vondelingen. Omdat dit onderzoek

gebruikmaakt van de incidentiedata van het NIDAA, wordt hier ook de definitie van dit instituut gehanteerd: “Een vondeling is een minderjarige die op een niet-eigen plek is geplaatst, levend is gevonden, én/of door de verlater én/of door de wetgevende dan wel rechterlijke dan wel uitvoerende macht én/of door de media als zodanig wordt aangeduid” (van Tiggelen, 2016, p. 216). Volgens de bovenstaande definitie hoeft een vondeling dus niet jonggeboren te zijn. Ook is er niet altijd een duidelijke scheiding met andere groepen kwetsbare kinderen, zoals wezen en verlatenen: “Immers, een wees kan te vondeling worden gelegd. Een vondeling kan vóór het vindmoment overlijden en geregistreerd worden als babylijkje. Een babylijkje kan wees zijn (of geweest, bijvoorbeeld wanneer de moeder al eerder in het kraambed is overleden). Een verlatene kan wees én vondeling zijn. Maar een vondeling hoeft geen verlatene te zijn als hij niet in hulpeloze toestand is gebracht (maar bijvoorbeeld op een veilige plek is afgegeven)” (van Tiggelen, 2016, p. 216).

Vondelingenluiken zijn in hun klassieke vorm mechanische voorzieningen (soms voorzien van een elektrische drukknop) om een baby anoniem en beschermt over te dragen (Gauban, 1905, p. 159). De vondelingenluiken van deze tijd hebben een (voor)deur en heten vondelingenkamers; althans, in Nederland. De moderne vondelingenluiken zoals die onder meer in Duitsland, België en een aantal andere Europese landen gebruikt worden, vertonen gelijkenis met een couveuse (in het Hongaars herkenbaar aan de naam ‘*krízisinkubátor*’) waarbij zich aan de voorzijde een klapdeurtje bevindt (Duits: ‘*Babyklappe*’). In het verleden zijn ook andere uitvoeringen toegepast. In Vlaanderen spreekt men nog altijd van een vondelingenschuif, wat een vorm van horizontaal transport veronderstelt; de vergelijking met de geldlade van een nachtkassa van een tankstation dringt zich hier op. In Frankrijk en het Franstalig gedeelte van België spreekt men nog altijd van een *tour d’abandon* (‘verlatingsrol’), dat in het oud-Vlaams ook werd aangeduid met ‘*rolle*’; dit verwijst naar de typerende draaieurconstructie waarbij het kind in verticale richting overgedragen werd. Bij alle genoemde voorziening is er sprake van een kleine ruimte, die na het sluiten niet meer geopend kan worden; dit om het eventueel wegnemen van de baby door derden te voorkomen. In deze studie worden al deze historische en hedendaagse varianten aangeduid met ‘vondelingenluike’.

Onder ‘kerken’ en ‘kloosters’ worden al die gebouwen verstaan die op christelijke grondslag gestoelde religies gebruiken voor erediensten of huisvesting van religieuzen. Deze omschrijving omvat dus ook kapellen en abdijen, maar geen scholen, weeshuizen en andere instituten die opgericht zijn door of gelieerd aan religieuze instellingen.

In de vier eeuwen die dit onderzoek beslaat, van 1500 tot 1900, zijn de landsgrenzen en naamgeving van wat nu Nederland heet aan veranderingen onderhevig geweest. In dit onderzoek wordt het in Europa gelegen gebied bedoeld dat vanaf de vijftiende eeuw aangeduid werd als de Nederlanden, en zijn verschillende opeenvolgende benamingen, begrenzings- en staatkundige vormen sindsdien tot en met de negentiende eeuw.

Er wordt al heel lang een discussie gevoerd over de semantiek van het begrip ‘mythe’. De Amerikaanse hoogleraar Humanities en Godsdienststudies William Doty

(1980, pp. 533-4) beschrijft de door de eeuwen heen uitgedijde omvang van het begrip als volgt:

“A mythological corpus consists of (1) a usually complex network of myths, which are (2) culturally important (3) imaginal (4) stories, conveying by means of (5) metaphoric and symbolic diction, (6) graphic imagery, and (7) emotional conviction and participation, (8) the primal, foundational accounts (9) of the real, experienced world, and (10) human-kind’s roles and relative statuses within it. Mythologies may (11) convey the political and moral values of a culture, and (12) provide systems of interpreting (13) individual experience within universal perspective, which may include (14) the intervention of suprahuman entities, as well as (15) aspects of the natural and cultural orders. Myths may be enacted or reflected in (16) rituals, ceremonies and dramas, and (17) they may provide materials for secondary elaborations, the constituent mythemes having become merely images or reference points for a subsequent story, such as a folktale, historical legend, novella or prophesy.”

Bouchard (2013, p. 68) definieert specifiek de sociale mythe zeer strikt aan de hand van vier kenmerken waaraan volledig voldaan moet worden om het predicaat ‘sociaal’ te mogen dragen. Deze zijn respectievelijk de aanwezigheid van een (actuele) sociale situatie en een historische context, een persuasieve boodschap, een intrinsieke overtuigingskracht, en een flexibele overeenstemming met de realiteit (*‘une apparence de concordance’*).

Methode

Er is geen nationale en internationale wetenschappelijke literatuur, zoals toegankelijk via onder meer Web of Science en Scopus, gevonden over vondelingenluiken in Nederland met betrekking tot de gedemarqueerde periode. Noch in combinatie met kerken en kloosters, noch in combinatie met weeshuizen. Voor een inventarisatie van daadwerkelijk ingerichte vondelingenluiken zijn daarom archieven en wetten (primaire literatuur), historische publicaties zoals boeken en artikelen van de hand van zowel professionele historici als amateurhistorici (secundaire literatuur), en overige bronnen zoals theses en toeristische informatie (grijze literatuur) bestudeerd. Als startpunt zijn de kerkelijke archieven gekozen, omdat naar verwachting hier meldingen van vondelingenluiken gevonden kunnen worden als de veronderstelde relatie inderdaad bestaat. Gezien het comparatieve karakter van deze studie ten aanzien van contemporaine overtuigingen enerzijds en historische feiten anderzijds over het specifieke thema van vondelingenluiken in Nederland vanaf 1500 tot 1900, wordt voorbijgegaan aan vergelijkingen met andere landen en/of perioden in de geschiedenis. Uitweidingen naar andere kindergroepen zoals wezen en verlatenen, of andere voorzieningen zoals weeshuizen of vondelingenhuizen, maken deel uit van het onderzoek voor zover zij van belang zijn vanuit het perspectief van het onderzoek naar de aantallen en locaties van vondelingenluiken.

Resultaten

Vroegmoderne tijd

Kerken houden van oudsher alle belangrijke levensgebeurtenissen nauwgezet bij. Sinds het concilie van Trente (1545-1563) gebeurt dat in de rooms-katholieke kerken, en niet veel later ook in de protestantse kerken, aan de hand van zogeheten DTB-boeken: doop-, trouw- en begraafregisters. Zeker als vondelingenluiken zich in of in de nabijheid van de kerkelijke gebouwen bevonden, is het aannemelijk dat ook vondelingen goed gedocumenteerd zijn. Immers, het was gebruikelijk om iedere baby zo snel mogelijk na de geboorte te dopen en daarmee vóór een vroegtijdig overlijden de last van de erfzonde weg te nemen en de weg naar de hemel vrij te maken.

De kerk speelt inderdaad een grote rol in de historie van het te vondeling leggen. Zo is bekend dat rond 1500 “[...] meer dan de helft van de vondelingen werd gevonden in kerken of andere religieuze instellingen: voor het altaar, in een biechtstoel of onder de kerkbanken” (van der Wiel, 2010, p. 18). Tegelijk zijn specifieke vondelingenvoorzieningen slecht in de kerkelijke archieven terug te vinden. Geen van de bisdommen beschikt over relevante informatie. Lagere, decentrale archieven, onder meer in bezit van het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterwezen en de Konferentie Nederlandse Religieuzen hebben hierover ook geen gegevens. Laatstgenoemde heeft echter als koepelorganisatie in het kader van dit onderzoek aan alle 198 aangesloten Nederlandse kloosters en congregaties verzocht melding te maken van het bestaan in heden of verleden van zo’n vondelingenluik of vondelingenrol in een van hun huizen, kloosters of instellingen (KNR, Chatelion Counet, e-mailcorrespondentie 2 maart 2015). Dit leverde echter geen enkel resultaat op. Wellicht moet een verklaring hiervoor niet worden gezocht in inadequaat archiefbeheer of falend geheugen, maar in het simpele feit dat vondelingenluiken gewoonweg niet bestonden. Lodewijk Wagenaar, historicus, tot 2010 conservator van het Amsterdam Historisch Museum en auteur van een boek over vier eeuwen Amsterdams Burgerweeshuis, is zulke voorzieningen nooit tegengekomen in historische archieven (Wagenaar, e-mailcorrespondentie 22 augustus 2015). Historicus Kees van der Wiel bestudeerde voor zijn boek over het Leidse Heilige Geest Weeshuis, ontstaan uit een middeleeuws vondelingenhuis, zevenhonderd jaar vondelingen-, wezen- en jeugdzorg in en rond deze stad, en heeft daarbij eveneens geen vermelding van vondelingenluik, -schuif of -rol gevonden (van der Wiel, e-mailcorrespondentie 21 augustus 2015). Ook in kranten, via de onlinedatabase Delpher van de Koninklijke Bibliotheek vanaf het jaar 1618 te doorzoeken, zijn geen vermeldingen aangetroffen.

Voor een mogelijke verklaring daarvoor is in dit onderzoek gekeken naar de bredere context van vondelingenluiken, als onderdeel van de georganiseerde kinderopvang. Er is veel historisch onderzoek gedaan naar kinderopvang door de eeuwen heen in Nederland (Bijker, Gravendeel & Rademaker-Helfferich, 2009; Dankers, 1991; Groenveld, Dekker & Willemse, 1997; Kappelhof, 1983; Spaans, 1997; Wagenaar, 2009; van der Wiel, 2010). Deze zorg gebeurde na de middeleeuwen vooral door weeshuizen, die

gesticht werden op particulier en kerkelijk initiatief. Daarin vonden behalve wezen ook andere verloren kinderen onderdak, zoals verlaten en/of verwaarloosde kinderen, en vondelingen. In de zestiende en zeventiende eeuw nam het aantal op te vangen kinderen onder meer door sociale en economische verslechterende omstandigheden, natuurrampen en epidemieën dermate sterk toe, dat de besturen vanwege capaciteitsgebrek - maar niet minder om reden van beperkte financiën - streng gingen selecteren: alleen weeskinderen van burgers of poorters van de stad zelf waren welkom in de inmiddels tot burgerweeshuis omgedoopte instellingen. Bovendien brachten deze wezen niet zelden een aantrekkelijke erfenis mee. Voor de arme 'rest' richtte een aantal stadsbesturen aparte opvang op, zoals het Aalmoezeniersweeshuis in Amsterdam (1666) en het Nieuwe Stads Weeshuis in Leeuwarden (1675) (Dankers, 1991, p. 176). Deze scheiding verklaart waarom in verschillende publicaties over weeshuizen in grote Nederlandse steden melding van vondelingenluiken ontbreekt: de burgerweeshuizen zaten helemaal niet op deze groep arme kinderen te wachten en deden dan ook niets om het aanbod van vondelingen te stimuleren. De gemeentelijke weeshuizen waren vooral zelf te arm om extra monden met open armen te ontvangen.

Aan die aanbodzijde was er overigens sprake van een belangrijke beperking. Net als nu, is het te vondeling leggen de afgelopen eeuwen onafgebroken wettelijk verboden in Nederland. Sterker nog, er werden zelfs preventieve maatregelen getroffen om het te vondeling leggen te ontmoedigen. In Leiden bepaalde een keur uit 1459 bijvoorbeeld dat wie bij zich thuis een vrouw heimelijk liet bevallen, verplicht was om het kind tot zijn zevende jaar te onderhouden. Wie hier financieel niet aan kon voldoen, stond voor straf een uur met het kind op de arm te kijk en werd geacht samen met het kind de stad voor vijf jaar te verlaten (Ligtenberg, 1908, p. 194). Als het toch tot te vondeling leggen kwam, dan waren de straffen aanzienlijk. "In 1486 had een ongehuwde vader zijn kind bij een vrouw uitbesteed, die het zonder zijn medeweten aan een ander oud wijf gaf om het te Delft in de kerk of voor de Heilige Geest te vondeling te leggen. [...] Schepenen beslisten, dat zij samen een uur op de kaak moesten staan, waarna de aanlegster van het plan voor eeuwig en haar handlangster voor 6 jaar uit Leiden verbannen werd [...]" (Ligtenberg, 1908, p. 194). Ook in latere tijden liet men het er niet bij zitten, zo blijkt uit een 'rekest' uit 1687 van de schout van het Amsterdamse Aalmoezeniersweeshuis aan de burgemeesters van Amsterdam "[...] om de premie te ontvangen voor het opsporen van de ouders van enige te vondeling gelegde kinderen" (Stadsarchief Amsterdam, s.d., 343).

Gedurende deze periode van ongeveer drie eeuwen is slechts één mogelijk vondelingenluikje bekend. Matthijs Aelbertz (?-1557) en zijn vrouw Mariken Kolff Jorisdr. (?-1558) bepaalden in 1557 bij testament dat hun woonhuis aan de Molenstraat (Huize Matthijs-Marijke, nu nr. 15) in Gorinchem na hun dood bestemd zou worden voor de opvang van weeskinderen en vondelingen (Balen, 1677, p. 1347). Het luikje in de buitenmuur van de zijkant van het huis, in een steegje met de naam Weesgang, wordt met name in de toeristische rondleidingen gepresenteerd als een vondelingenluikje. Er zijn echter geen bouwtekeningen of archivalia bekend die hiervan melding maken (Regionaal Archief Gorinchem, van Dijk, e-mailcorrespondentie 21 juli 2016). Het is

dan ook maar de vraag of het luikje rond het overlijden van Aelbertz en zijn vrouw aangebracht is, en zo ja, of het inderdaad bedoeld was voor de vondelingenopvang én of het als zodanig gebruikt is. De twijfel over de authenticiteit van het luikje wordt versterkt door het verhaal over een onbekende vrouw die in 1619 haar “[...] *zeecker cleynde ende jongh kindeken* [...]” in een leeg huis in de stad achterliet in plaats van in het aanwezig veronderstelde vondelingenluikje. Een tweede voorbeeld betreft de weduwe Peterken Celen, die in 1670 in Nijmegen beviel van haar buitenechtelijke zoon. Zij reisde vervolgens naar haar geboorteplaats Gorinchem en legde hem daar te vondeling voor een bakkerij, terwijl ze toch wel op de hoogte had kunnen zijn van een eventueel op zich veel veiliger vondelingenluik in de directe omgeving (Regionaal Archief Gorinchem, van Dijk, schriftelijke correspondentie 19 juli 2016). Een alternatieve, eveneens onbewezen verklaring voor de aanwezigheid van het luikje kan gezocht worden in de restauratie van de voorgevel in 1743. Het is niet ondenkbaar dat ook de zijgevel onderdeel van deze achttiende-eeuwse restauratie geweest is, en het deurtje pas op dat moment geïnstalleerd is, hetzij alsnog als vondelingenluik, hetzij louter als decoratief element passend bij de historie van het huis.² Het deurtje van het luikje kan overigens tegenwoordig nog altijd open, maar de binnenruimte is bij de restauratie in de jaren 1966-1967 ontoegankelijk (dus onbruikbaar) gemaakt. Gezien het ontbreken van enige formele bron, en het feit dat het Regionaal Archief Gorinchem het bestaan van het vondelingenluikje als ‘dubieus’ betitelt, voegt dit artikel het vondelingenluikje van Gorinchem niet toe aan de vaderlandse vondelingengeschiedenis.

Daarnaast is er de mededeling in de eerdergenoemde blog over een achttiende-eeuws vondelingenluikje in het St.-Agnietenklooster. Deze kan op basis van gegevens over de gebruiksfunctie van het gebouw door de eeuwen heen eenvoudig weerlegd worden. Het klooster mocht namelijk na de Reformatie in 1580 geen nieuwe nonnen meer opnemen en stierf daardoor binnen enkele decennia uit. De gebouwen kregen een andere bestemming, onder meer als schildersatelier. In 1674 werd in de voormalige kloostergebouwen het Stadsambachtskinderhuis gevestigd, dat wezen opving die buiten de termen van het eveneens in Utrecht gevestigde Gereformeerd Burgerweeshuis vielen; mogelijkwerwijze werden hier ook vondelingen ondergebracht, maar in de archieven kunnen geen aanwijzingen van een vondelingenluikje gevonden worden. Het Stadsambachtskinderhuis kreeg in 1754 een grote erfenis van de Vrijvrouw van Renswoude om een opleidingsinstituut voor begaafde jongens op te richten, de Fundatie van Renswoude, waarvoor een groot pand naast het kinderruis verrees. Toen de voormalige kloostergebouwen in de vroege negentiende eeuw een bestemming als kazerne kregen, verhuisden de wezen naar een deel van de Fundatie (Centraal Museum, de Bruin, e-mailcorrespondentie 21 augustus 2015). Het bestaan van een vondelingen-

2 Rijksmonument nummer 16646, aangewezen in mei 1966. In die tijd waren de registerschrijvingen heel kort, waarbij niet meer valt te achterhalen uit welke bronnen de informatie afkomstig is die in de registerschrijving opgenomen is (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, de Bruijn, e-mailcorrespondentie 26 juli 2016).

luikje wordt ook onwaarschijnlijk geacht door historicus Joost Dankers, verbonden aan het Onderzoeksinstituut voor Geschiedenis en Kunstgeschiedenis (OGK) van de Universiteit Utrecht. Hij publiceerde onder meer een onderzoek over het Gereformeerd Burgerweeshuis van 1491 tot 1963 in Utrecht (Dankers, 1991). Daarbij is hij geen enkele aanwijzing tegengekomen van een vondelingenluikje (Dankers, e-mailcorrespondentie 21 november 2016). Van opgenomen vondelingen in het Stadsambachtskinderhuis zijn er hoe dan ook weinig meldingen (Hoffmann & Schijvenaars, 1990, p. 60).

Bataafse en Franse tijd

Een belangrijke ontwikkeling in de historie van vondelingenluiken vond plaats toen soldaten uit het leger van Napoleon aan het begin van de negentiende eeuw door Europa trokken. In totaal riep de keizer gedurende zijn heerschappij 1,6 miljoen Fransen onder de wapenen. Zij lieten een spoor van onwettige nakomelingen na (Gulikers & Smeets, 1967, p. 50). Volgens de artikelen 349 en 352 van de toenmalige *Code Pénal*, het Wetboek van Strafrecht, was het te vondeling leggen strafbaar, maar tegelijk stelde een andere wet, de *loi du 27 frimiaire an 5* (gregoriaanse kalender: 17 december 1796) dat vondelingen, *enfants de la patrie*, op kosten van de Staat opgevoed moesten worden. Daarom bepaalde een keizerlijk decreet van 19 januari 1811 dat alle arrondissementen in het gehele rijk een vondelingentehuis moesten oprichten (Décret, 1811, art. 4).³ En dat niet alleen: “In elk hospice aengesteld om vondelingen aen te nemen, zal er een draye-poort wezen alwaer zij zullen moeten gelegd worden” (Décret, 1811, art. 3). Deze voorziening laat zich vergelijken met een moderne winkeldraaideur in het klein: “Terzijde van de poort van het vondelingenhuis bevond zich dan meestal een getraliede uitbouw, waarachter een grote, staande houten cilinder was aangebracht, die rondgedraaid kon worden om zijn lengte-as, en die de vondelingenrol of vondelingenmolen werd genoemd. De moeder, die haar kind kwijt wilde, zette dit in de houten cilinder en draaide deze een halve slag, zodat men het kind er aan de binnenkant kon uithalen” (Gulikers & Smeets, 1967, p. 50). Dit decreet gold uiteraard ook voor Nederland, dat een jaar eerder, in 1810, daadwerkelijk in het Franse keizerrijk ingelijfd werd. De zeven Nederlandse departementen onder gezag van gouverneur-generaal Lebrun (Westereems (Groningen en Drenthe), Friesland, Oostereems (Oost Friesland), Monden van de IJssel (Overijssel), Bovenijssel (Gelderland), Zuiderzee (Noord-Holland en Utrecht) en Monden van de Maas (Zuid-Holland)) (Huygens ING, s.d.) en de vele daaronder vallende arrondissementen maakten echter geen haast om het uitgevaardigde Franse decreet op te volgen. Toen Napoleon in 1814 werd verslagen en Willem I in 1815 de troon beklom van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, had geen van de genoemde departementen een vondelingenluik ingericht.

3 Zie ook P. Bellefroid (1932). De code-vertalingen in den Franschen tijd. In *Verslagen en mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde* (pp. 87-8).

Verenigd Koninkrijk der Nederlanden

Maastricht behoorde net als Den Bosch en Breda tot de grotere kazernesteden. De stad verkeerde echter tot 1794 in een bijzondere staatsrechtelijke situatie vanwege de zogeheten tweeherigheid, waarbij Maastricht onder gezag stond van zowel de Staten-Generaal (opvolger van de hertog van Brabant) als de prins-bisschop van Luik. Toen de stad na het beleg van Maastricht in 1794 capituleerde, werd Maastricht in 1795 onderdeel van de Eerste Franse Republiek, en viel onder het Franse departement Nedermaas, dat het grootste deel van Belgisch en Nederlands Limburg omvatte. Als hoofdstad van dit departement was hier al de wezenopvang voor de grote regio gecentraliseerd, wat resulteerde in maar liefst drie weeshuizen. Dat waren twee katholieke weeshuizen aan Bonnefantentoren 1 en Lenkulestraat (toen: Linkulestraat) 12, en een protestants weeshuis aan de Lenculenstraat 33 (Mestreechter Steerke, 2016). Vanwege de wettelijke verplichting uit 1796 om ook vondelingen op te vangen, opende de door de Fransen in het leven geroepen Administratieve Commissie voor de Burgerlijke Gasthuizen een vondelingenhuis oorspronkelijk in 1802 in de Witmakersstraat, maar door het grote aanbod van kinderen ruilde de instelling in 1810 met de ruimere accommodatie van het protestantse weeshuis.⁴ Nadat in Maastricht gedurende een aantal jaren Franse garnizoenen gelegerd waren, kwartierde in 1815 een Zwitsers regiment in dat als onderdeel van de Koninklijke Landmacht in Nederlandse dienst was (Ringoir, 1976, p. 68). Deze manschappen werden ondergebracht in het vondelingenhuis. Zodra de Zwitsers in 1819 vertrokken, herstelde een zekere Josephine Anna Marie Albert in opdracht van het Burgerlijk Armbestuur de oorspronkelijke functie van het vondelingenhuis. Zij installeerde in datzelfde jaar alsnog een *tour d'abandon*. Dat kon nog altijd op basis van de oude Code civil omdat “Alle bestaande autoriteiten blijven voortduren, en alle thans in werking zijnde wetten behouden kracht tot daarin op eene andere wijze zal zijn voorzien” (Grondwet, 1815). Daarmee kreeg Nederland voor het eerst een vondelingenluik.

Maar dat is niet alles; het Koninkrijk der Nederlanden omvatte vanaf 1815 immers zowel het huidige Nederland als België. Ook Brussel installeerde een *tour* (in werking van 1809-1843), namelijk bij de poort van het *hospice des enfants trouvés* aan de rue du Bois Sauvage (Nederlandse naam: Wilde Wouterstraat) (Royaume de Belgique, 1843, p. 216). Mechelen gaf de ‘rolle’ (1811-1823) een plek onder de poort van de voormalige norbertinessenpriorij Onze-Lieve-Vrouw van Leliëndaal, in die periode onder beheer van de Commissie voor de Burgerlijke Godshuizen in gebruik als godshuis of tehuis

4 Andere bronnen (onder meer Haesen, L. & Purnot, J. (1997). Vondelingen op de stoep of in de draairol. *Keerder Kroniek*, 1, 130-7) noemen de Bonnefantentorenstraat als oorspronkelijke locatie; het daar gevestigde toenmalige klooster ving veel kinderen op, ‘les Bons Enfants’ genoemd (Hameleers, T., Machiels, J. & Nelissen, J. (2008). *Naar de bronnen van de Jeker. Een tocht langs de tweede rivier van Maastricht*. Maastricht: Stichting Jeker/Geer, 32). Dit artikel volgt Smeets, de voormalige rijksarchivaris te Maastricht (zie Gulikers en Smeets, *Vondelingen te Maastricht*, 52).

voor ouderlingen en wezen.⁵ In Namen was de tour (1812-1823) ondergebracht bij het hospice Saint-Gilles (Archives de l'Etat à Namur, s.d., 45, 356; Philippart, 1991, p. 5). In Doornik werd de rol (1812-1835) geplaatst voor de deuren van het stadhuis (Milet, 1979). Bergen plaatste een tour (1812-1852) onder de grote toegangspoort van het hospice du Saint-Esprit in de rue de Houdain (Dulière & Lhoir, 1988, p. 35). Antwerpen voldeed aan het decreet met een deurtje (1812-1860) naast de poort van het vondelingenhuis, een opvang in beheer van de Commissie van Burgerlijke Godshuizen, aan de Lepelstraat (het deel dat nu aangeduid wordt met Sint-Rochusstraat) (Verhelst, De Haes & Kockx, 1993, p. 55). In Gent bevond de rolle (1820-1863) zich in het hospice Sint-Jan-in-d'Olie van de Burgerlijke Godshuizen, aan de zijde van de Oude Schaapsmarkt (Vermeulen, Van Wassenhove & De Smet, 2003, p. 56). In Leuven was het gloednieuwe vondelingenhuis, dat aan de Sint-Barbarastraat geopend werd, voorzien van een vondelingenschuif (1823-1859); de laatste twee jaar verhuisde het huis met schuif naar de Schapenstraat (Jacoby, 2016, pp. 21 en 24).

En dan is er nog het Groothertogdom Luxemburg, dat van 1815 tot 1830 ook tot ons koninkrijk behoorde. In de hoofdstad bevond zich van 1815 tot 1822 een *hospice des enfants trouvés*. De stadsarchieven bevatten echter geen aanwijzingen dat dit hospice voorzien was van een vondelingenschuif (Archives Municipales, Bange, e-mailcorrespondentie 25 mei 2016).

De draaiconstructie in Maastricht deed overigens maar kort dienst, namelijk tot 1823 toen de rijkssubsidie ingetrokken werd; daarna werd al snel het vondelingenhuis gesloten en de rol verwijderd (Gulikers & Smeets, 1967, p. 57). België en Luxemburg scheidden zich in 1830 af van het koninkrijk, waardoor de Nederlandse teller tot de twintigste eeuw weer op nul stond.

Conclusie en discussie

Conclusie

Inventarisatie van vondelingenluiken in het Nederland vanaf de Middeleeuwen levert een totaal van negen op: direct na de Franse tijd had Nederland dankzij de Zuidelijke Nederlanden acht vondelingenluiken, een aantal jaren later aangevuld met de voorziening in Maastricht. Als antwoord op de eerste deelvraag, de historische gang van zaken, kan derhalve bevestigd worden dat vondelingenluikjes bestaan hebben, en dat het er meerdere betreft. Niet correct is de aanname dat deze zich in kerkelijke gebouwen bevonden. Hoewel vele van de accommodaties met een vondelingenluik in naam of bestuurlijke zin een religieuze binding hadden, zijn er geen aanwijzingen

5 W. Van de Vijver. Eigen onderzoek als stadsarchivaris naar aanleiding van de tentoonstelling 'Over vondelingen en wezen, Mechelen, 18de - 19de eeuw' op Erfgoeddag in Lamot te Mechelen op 1 mei 2011.

voor actieve (in de zin van aangeboden) opvang van vondelingen in of door kerken en kloosters. Er is dus een discrepantie tussen de historische gang van zaken (*res gestae*) en de verhalen die er in deze tijd over verteld worden (*historia rerum gestarum*). De tweede deelvraag is daarmee beantwoord. Een voor de hand liggende verklaring voor het ontstaan van de genoemde discrepantie is het feit dat zowel religieuze gebouwen als vondelingenluiken plekken zijn waar mensen in het verleden hun jonggeborenen weggelegd hebben; in de volksverhalen over vondelingenluiken zijn deze elementen een valse eenheid gaan vormen. Hiermee kan bovendien de centrale onderzoeksvraag bevestigend beantwoord worden, namelijk dat het vroegere bestaan van vondelingenluikjes in kerken en kloosters in Nederland een mythe betreft. Tegelijk kan nu ook vastgesteld worden dat er inderdaad sprake is van een sociale mythe, zoals gedefinieerd door Bouchard:

- Actuele situatie versus historische context: de moderne vondelingenkamers versus de vroegere vondelingenluiken.
- Persuasieve boodschap: herintroductie.
- Intrinsieke overtuigingskracht: koppeling met de kerk als invloedrijk instituut.
- Flexibele overeenstemming met de realiteit: geen bewezen verband tussen vondelingenluiken en kerken en kloosters.

De vraag is of hier aanwijzingen zijn voor een spontaan dan wel gemanipuleerd mythologiseringsproces. In de historiografie bestaat er geen twijfel over dat Napoleon een meester was in het regisseren van zijn eigen heroïsche beeldvorming, onder meer via het beïnvloeden en censureren van de Franse en buitenlandse pers, het stimuleren van propagandakunst, volksraadplegingen met populistische vragen, en het (her)introduceren van medailles en herdenkingsmunten te zijner eer en glorie (Hanley, 2005; Jowett & O'Donnell, 2012, p. 92). Gezien de slechte relatie tussen Parijs en Rome (onder meer door het opheffen van kloosterordes, uit het ambt zetten van geestelijken, overnemen van de DTB-boeken, sluiten van kerken, verbieden van de katholieke mis, en vervangen van de Christelijke feestdagen) is het echter niet erg waarschijnlijk dat Napoleon zich ervoor ingespannen heeft om bij de onder zijn decreet ingestelde vondelingenluiken samenwerking te suggereren met de kerk. Ook in de 21ste eeuw is er dankzij de compactheid van het spelersveld en de daardoor relatieve overzichtelijkheid van de informatiestromen geen enkele aanleiding om te veronderstellen dat institutionele of individuele inspanningen erop gericht zijn om deze mythe te creëren. De mythe van vondelingenluiken in Nederland in combinatie met charitatieve motieven heeft zich derhalve naar alle waarschijnlijkheid ergens in de tweehonderd tussenliggende jaren in het maatschappelijk bewustzijn genesteld. Napoleon raakte vergeten en de koppeling met de met liefdadigheid geassocieerde activiteiten van kerken en kloosters deed langzaam opgang.

Tot slot rest de rol van de mythologisering, in dit artikel begrensd tot de vorming van een nationale identiteit, moreel kompas, en/of *communities*. Aangezien een grootschalige beweging of mediaoffensief ontbreekt, is het niet waarschijnlijk dat de individuele forumdeelnemers streven naar een collectieve binding van de Nederlandse samenle-

ving met deze vorm van kinderopvang. Ook op groepsniveau zijn er geen aanwijzingen voor propagandistische bedoelingen. De fora zelf vormen weliswaar een *community*, maar niet exclusief toegankelijk voor of gericht op deelnemers met dezelfde houding ten aanzien van vondelingenluiken. De deelnemers lijken de mythe van de vondelingenluikjes in kerken en kloosters vooral aan te dragen vanuit een angst voor hoe het anders kan aflopen (bij vondelingen) dan wel machteloosheid over hoe het afgelopen is (bij babylijkjes). Het kan worden geïnterpreteerd als onderdeel van het zoeken naar een moreel kompas in deze kwestie: ‘In welke richting ligt een oplossing hiervoor?’

Discussie

De mogelijkheid bestaat dat buiten dit onderzoek om alsnog het bestaan van extra vondelingenluiken in de periode 1500-1900 aangetoond wordt. Voor het Belgische grondgebied is dit uiterst onwaarschijnlijk omdat de voorzieningen zeer goed gedocumenteerd zijn en bronnen elkaar bevestigen. In Nederland zijn er veel argumenten die het bestaan van deze voorzieningen vrijwel uitsluiten, zoals het ontbreken van relevante historiografie, wetenschappelijke literatuur en aanwijzingen in historische archieven, en de onbekendheid bij historici die gespecialiseerd zijn in vroegere kinderopvang.

Deze studie heeft geen gebruikgemaakt van kwalitatief of kwantitatief populatieonderzoek. Dit kon immers geen bijdrage leveren aan de eerste deelvraag, over het historische verloop. Ten aanzien van de tweede deelvraag, de verhalen die verteld worden, zijn diverse voorbeelden genoemd uit verschillende bronnen. Het gaat daarbij nadrukkelijk niet om de omvang of de frequentie. Uitgangspunt is de onderbouwde constatering dat er een bepaalde overlevering plaatsvindt. Voor de derde deelvraag, over de functie van mythevorming, had met name kwalitatief onderzoek nuttig kunnen zijn. Reacties op de traditionele en nieuwe media zijn echter óf anoniem óf door de weinige verstrekte persoonlijke gegevens niet te herleiden naar de betreffende personen. Een aselechte steekproef uit de gehele Nederlandse bevolking werd weinig zinvol geacht.

Het is zeer twijfelachtig of de geciteerde forumdeelnemers bij het verwijzen naar vroegere vondelingenluiken inderdaad op de hoogte zijn dat het eigenlijk om een historisch stuk Belgisch-Nederland gaat, en niet over het Nederland dat zij nu kennen. Zonder interviews of dieper taalkundig onderzoek kunnen geen uitspraken gedaan worden over de mate van scholing dan wel algemene kennis van de forumdeelnemers. Het rapport van de commissie Historische en Maatschappelijke Vorming (de Rooy, 2001), kortweg aangeduid als de Commissie-De Rooy, echter bevat ernstige bedenkingen bij de ‘balans van kennis, inzicht en vaardigheden’ en het historisch besef om de werkelijkheid op verantwoorde wijze te interpreteren en onze positie ten opzichte van de werkelijkheid te bepalen, opdat “[...] een meer afstandelijk, meer relativerend onderdeel dan bij ongeschoold, spontaan en irrationeel reageren mogelijk is”.

Hoewel dit onderzoek wetenschappelijk gezien nieuwe informatie en inzichten opgeleverd heeft, valt te betwijfelen of kennis van het werkelijke historische verloop substantieel bijdraagt aan de publieke discussie. De kans is groot dat delen van de

maatschappij, zelfs tegen de historische feiten in, blijven geloven dat Nederland in het verleden al oplossingen gevonden heeft die het leed in het heden en de toekomst kunnen verzachten. Zelfs dan echter kan het actief participeren in de zoektocht naar passende hulpverlening een als zinvol ervaren sublimatie van de gevoelens van onmacht zijn.

Bibliografie

- Archives de l'Etat à Namur, Hospices civils (s.d.). Registre aux délibérations de la Commission administrative, f. 57, 45.
- Archives de l'Etat à Namur, Hospices civils, 356.
- Balen, M. (1677). *Beschrijving van Dordrecht, vierde boeck*. Dordrecht: Groote Gekroonde Druckerij.
- Bellefroid, P. (1932). De code-vertalingen in den Franschen tijd. In *Verlagen en mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde* (pp. 87-8).
- Bijker, S., Gravendeel, M. & Rademaker-Helfferich, B. (2009). *Wezen en weldoen. 375 jaar Doopsgezinde weezenzorg in Haarlem*. Hilversum: Verloren.
- Bouchard, G. (2013). Pour une nouvelle sociologie des mythes sociaux. *Revue européenne des sciences sociales*, 51(1), 95-120.
- Dahlia (2014, 22 augustus). Re: Vondelingenkamer: ben je voor of tegen [Online forum comment]. Retrieved from http://forum.viva.nl/forum/list_message/16734457#m16734457.
- Dankers, J. J. (1991). Van weeshuis tot steunfonds. Vijf eeuwen stichting van Evert Zoudenbalch. In P.D. 't Hart, T.J. Hoekstra, A.L. Jordens, H.L.Ph. Leeuwenberg, P.C.B. Maarschalkerweerd & J. van der Torren-Gerritsen (eds.), *Jaarboek Oud-Utrecht* (pp. 173-204). Utrecht: Vereniging Oud-Utrecht.
- Décret impérial concernant les enfans trouvés ou abandonnés et les orphelins pauvres, 19 januari 1811, nr. 6478, titel II, art. 3 en 4. In *Bulletin des lois de l'empire français 1811* (RHCL Maastricht).
- DeStefano, F. (2007). Vaccines and autism: evidence does not support a causal association. *Clin Pharmacol Ther*, 82(6), 756-9.
- Deutscher Ethikrat (2009). *Das Problem der anonymen Kindesabgabe*. Berlijn: Deutscher Ethikrat.
- Doty, W. G. (1980). Mythofiles' Dyscrasia: A Comprehensive Definition of Myth. *Journal of the American Academy of Religion*, 48(4), 531-62.
- Dulière, C. & Lhoir, O. (1988). In Musée du folklore et de la vie montoise/Maison Jean Lescarts, *Guide du visiteur*. Bergen: s.n.
- Elisabeth (2011, 6 oktober). Re: Is invoering van een vondelingenluikje in ons land gewenst [Online forum comment]. Retrieved from http://www.weerwoord.nl/weerwoord/viewtopic.php?t=13444&sid=ceace726661701ff18faba1a4*8146bd.
- Gauban, O. (1905). *De l'infanticide*. Doctoraatsthesis. Université de Bordeaux, Faculté de Droit. Bordeaux: Cadoret.
- Godlee, F., Smith, J. & Marcovitch, H. (2011). Wakefield's article linking MMR vaccine and autism was fraudulent. *BMJ*, 2011;342:c7452.
- Goudsblom, J. (2007). Wat is historische sociologie? *Sociologie*, 3(4), 485-91.

- Groenveld, S., Dekker, J. J. H. & Willemse, Th. R. M. (1997). *Wezen en boefjes. Zes eeuwen zorg in wees- en kinderhuizen*. Hilversum: Verloren.
- Grondwet (1815, 24 augustus). Additionele artikelen art. 2.
- Gulikers, J. H. J. & Smeets, M. K.J. (1967). Vondelingen te Maastricht 1814-1823. In E.M.A.H. Delhougne, J.H.J. Gulikers en M.K.J. Smeets (Eds.), *Huldeblijk, Bundel opstellen aangeboden aan de genealoog Jan J.M.H. Verzijl* (pp. 47-96). Roermond: Stichting Instituut voor Genealogie en Streekgeschiedenis.
- Haesen, L. & Purnot, J. (1997). Vondelingen op de stoep of in de draairol. *Keerder Kroniek*, 1, 130-7.
- Hameleers, T., Machiels, J. & Nelissen, J. (2008). *Naar de bronnen van de Jeker. Een tocht langs de tweede rivier van Maastricht*. Maastricht: Stichting Jeker/Geer.
- Hanley, W. (2005). *The Genesis of Napoleonic Propaganda, 1796-1799*. New York: Columbia University Press.
- Harrel, D. J. (2009). "How great the enterprise, how glorious the deed": Seventeenth-century Dutch circumnavigations as useful myths. In L. Cruz en W.Th.M. Frijhoff, *Myth in History, History in Myth* (pp. 17-32). Leiden: BRILL.
- Hoffmann, E. & Schijvenaars, T. (1990). *Tot behouff der schamele kinderen. De opvoeding van kinderen in het Burgerweeshuis en Stadsambacht Kinderhuis te Utrecht. 1600-1830* (doctoraalscriptie Rijksuniversiteit Utrecht, vakgroep Geschiedenis).
- Huygens ING (s.d.). Onderzoeksgids Bestuur en administratie van de Bataafs Franse tijd 1795-1813. Retrieved from http://resources.huygens.knaw.nl/bataafsfransetijd/Inleiding/Grondgebied_indeling.
- Jacoby, R. (2016). De vondeling van de Sint-Barbarastraat. *Leuven Historisch*, 12(48), 20-5.
- Jowett, G. S. & O'Donnell, V. (2012). *Propaganda & persuasion*. Thousand Oaks: SAGE.
- Kappelhof, T. (1983). *Armenzorg in Den Bosch: de negen blokken 1350-1810*. Utrecht: Matrijs.
- Kuklinski, J. H., Quirk, P. J., Jerit, J., Schwieder, D. & Rich, R. F. (2000). Misinformation and the currency of democratic citizenship. *Journal of Politics*, 62(3), 790-816.
- Lewandowsky, S., Ecker, U. K. H., Seifert, C. M., Schwarz, N. & Cook, J. (2012). Misinformation and Its Correction: Continued Influence and Successful Debiasing. *Psychological Science in the Public Interest*, 13(3), 106-31.
- Ligtenberg, Chr. (1908). *De armezorg te Leiden tot het einde van de 16^e eeuw*. Doctoraatsthesis. Rijksuniversiteit Utrecht, faculteit van Letteren en Wijsbegeerte. Den Haag: Nijhoff.
- Lilian79 & Mamabri (2013, 23 september). Re: Vondelingenluik in Antwerpen [Online forum comment]. Retrieved from <http://www.zwangerschapspagina.nl/films-televisie-nieuws/466901-vondelingenluik-antwerpen-3.html>.
- Madsen, K. M., Hviid, A., Vestergaard, M., Schendel, D., Wohlfahrt, J., Thorsen, P., Olsen, J. & Melbye, M. (2002). A population-based study of measles, mumps, and rubella vaccination and autism. *N Engl J Med*, 347(19), 1477-82.
- Martens, E. (2007). Google vs bibliotheek. *Veto*, 33(25), 2.
- de Melker, H., Kenter, G., van Rossum, T. & Conyn-van Spaendonck, M. (2012). Ontwikkelingen omtrent de HPV-vaccinatie. *Ned Tijdschr Geneesk*, 2012;156:A5410.
- Mestreechter Steerke (2016, 26 juni). *Weeskinderen/Vondelingen in Maastricht*. Retrieved from <http://www.mestreechtersteerke.nl/weeskinder-maastricht.htm>.
- Milet, A. (1979). Les "enfants trouvés" à Tournai dans la première moitié du XIXe siècle. In Le Courier de l'Escaut, *La vie d'une région. Le Hainaut Occidental dans le miroir d'un journal régional 1829-1979* (pp. 93-105).

- NIDAA (2018a). *Lijst van vondelingen en babylijkjes in Nederland*. Retrieved from <http://nidaa.nl/vondelingen-in-nederland-lijst>.
- NIDAA (2018b). *Europese landen en hun vondelingenvoorzieningen (schematisch)*. Retrieved from <http://www.nidaa.nl/landen-schematisch>.
- Philippart, Chr. (1991). Les enfants placés Vedrin par l'Hospice Saint-Gilles (1807-1822). *Le Guetteur wallon*, 67(1), 3-15.
- Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming (2014). *Vondelingenkamer en babyhuis*. Den Haag: auteur.
- Ringoir, H. (1976). De Zwitserse Regimenten in Koninklijke Nederlandse dienst (1814-1829). In Het Legermuseum, *Armamentaria 11* (pp. 67-9). Leiden: Stichting het Koninklijk Nederlands Leger- en Wapenmuseum "Generaal Hofer".
- Rooy, P. de (2001). *Verleden, heden en toekomst. Advies van de Commissie historische en maatschappelijke vorming*. Enschede: SLO.
- Royaume de Belgique - Ministère de l'Intérieur (1843). *Bulletin de la Commission Centrale de Statistique*.
- RPL Woerden (s.d.). *Vondelingenkamer ook in Utrecht*. Retrieved from <http://www.rplwoerden.nl/index.php/2357-vondelingenkamer-ook-in-utrecht>.
- Spaans, J. (1997). *Armenzorg in Friesland 1500-1800. Publieke zorg en particuliere liefdadigheid in zes Friese steden: Leeuwarden, Bolsward, Franeker, Sneek, Dokkum en Harlingen*. Hilversum: Verloren.
- Stadsarchief Amsterdam (s.d.). Toegang 343: Archief van de Regenten van het Aalmoezeniersweeshuis en rechtsvoorganger, inv. 400.
- Stern, J. (2009). The Orangist myth, 1650-1672. In L. Cruz en W.Th.M. Frijhoff, *Myth in History, History in Myth* (pp. 33-52). Leiden: BRILL.
- Terre des Hommes (2013). *Daten und Fakten. Tot bzw. Ausgesetzt-lebend aufgefundene Neugeborene in Deutschland [2006-2012]*. Osnabrück: Terre des Hommes.
- Terre des Hommes (2015). *Daten und Fakten. Tot bzw. Ausgesetzt-lebend aufgefundene Neugeborene in Deutschland [2006-2014]*. Osnabrück: Terre des Hommes.
- van Tiggelen, K.B. (2016). Vondelingen in Nederland. Actoren en factoren in het naoorlogse debat. *Mens en Maatschappij*, 91(3), 211-34.
- Verenigde Naties (1989). *VN-Kinderrechtenverdrag*. Genève: Verenigde Naties.
- Verhelst, D., De Haes, J. & Kockx, A. (1993). *Arm in Antwerpen. Geschiedenis van de armenzorg en sociale politiek te Antwerpen*. Antwerpen: OCMW.
- Vermeulen, L., Van Wassenhove, A. & De Smet, R. (2003). Het historisch archief van het OCMW-Gent. Collectie vondelingenregisters. *OCMW Visies*, 18(4), 54-60.
- Wagenaar, L. (2009). *In het Weeshuis: de zorg voor de burgerwezen van Amsterdam 1580-1960*. Bussum: Thoth.
- van der Wiel, K. (2010). *Dit kint hiet Willem. De Heilige Geest in Leiden: 700 jaar vondelingen, wezen en jeugdzorg*. Leiden: Primavera.
- Wikipedia (s.d.). *Vondelingenluik*. Retrieved from <https://nl.wikipedia.org/wiki/Vondelingenluik>

Abstract

The social discussion regarding foundlings and baby corpses regularly refers to the numerous baby hatches provided by Dutch churches and convents in the distant past. This is one of the most important arguments in the public justification of the modern foundling rooms. Based on historical and contemporary sources concerning the 1500-1900 period, the current article argues that this is in fact a double myth. Firstly, there has never been a large-scale system of baby hatches in the Netherlands from the middle ages on; at the time of the United Kingdom of the Netherlands, they were mainly situated in the area which is modern-day Belgium. And secondly, those baby hatches which did exist were not linked to said religious institutions. The most probable explanation for the origin of this myth is the fact that religious buildings and baby hatches were popular locations for mothers to abandon their new-borns in the past. In the folklore on baby hatches, these elements became falsely united. This study interprets the function of this mythologisation process to be the formation of a moral compass in the quest for a solution for women not able, willing or allowed to keep their babies, and thereby shunning the formal channels.

Keywords

foundling, baby hatch, Netherlands, myth, church